

מאורות תורת המשפט

תשובות אקטואליות בדיני ממונות

אבישי נתן מייטליס

גליון מספר 94

ג' כסליו תשפ"א meorothamishpat@gmail.com : להצטרפות, לשלח חנינם מדי שבועיים

ג' כסליו תשפ"א

קנה מכשיר בשל הבטחת שוא לקבל החזר מהקופה

המקרה:

מבוטחת קופת חולים ובעלה התייעצו עם פקיד של הקופה, והלה הדריך אותם שהינם זכאים לסל היריון מהקופה, הכולל החזר מלא על קניית מכונת שאיבה. ואף שלח להם לינק לזכאות זאת. הזוג אומנם פתח את הלינק והתוודע לסל היריון, אך לא בחן את פרטי הזכאויות ותוקפן בשל הנחיות הברורות של הפקיד.

לאחר שקנו מכונה בעלות של 400 ש"ח, סרכו בקופה ליתן להם החזר, בטענה שזכאות זאת כבר אינה בתוקף. הזוג חיפש את הקבלה להחזיר המוצר, אך בנתיים עבר זמן היכולת להשיב את המשאבה. מששטחו את שארע לפקיד, הוא מיד עמד על כך שהם זכאים להחזר, אך בדק את הנושא ומצא שפג תוקף זכאות זאת מזה זמן, והביע צער על שהטעה אותם בכך.

טענת הזוג: על סמך דבריו רכשנו את המשאבה, לא היינו קונים מוצר זה ובוודאי לא במחיר יקר, והיינו מסתפקים במשאבה זולה יותר. ומבקשים החזר על מלוא הסכום שהוציאו על פיו.

טענת הפקיד: אני שנים רבות מייעץ בנושאים אלו, וצברתי מידע עם השנים, לא יודע איך יצאה תקלה זו תחת ידי, ואני מבקש לבחון אם אני מחוייב לשלם מכיסי בשל הדרכת.

לשאלת בית הדין השיב התובע, שמכונה זאת נקנתה בהנחה במסגרת הקופה, כך שמחירה אומנם הוגן וזול ביחס למצוי, אך הוא היה קונה משאבה אחרת זולה, בשל ההוצאה הממונית הכרוכה בכך.

תשובה

הפקיד אינו חייב בדינא בשיפוי התובעים, שכן הוא לא נטל על עצמו ערבות אישית, אך זכות תרעומת יש לזוג עליו. לדינא, לא נוכל לפסוק חיוב ממוני על הפקיד, אך יתכן ושמורה לזוג זכות תרעומת, ויש דעות המחייבות לשלם לתובע בגין כך בדיני שמים. וכן ההמלצה של בי"ד לנהוג כן ולפייסו בממון.

באם יראה הפקיד לנכון לשלם לזוג ולפייסם, אזי הסכום יהא 200 ש"ח.

הפסק הוכרע עפ"י רוב דיעות.

נימוקי הדין

איסור מתן עצה שמכשילה את הזולת

בספרא בפרשת קדושים פ"ב אות יד דרשו על הפסוק: 'ולפני עור לא תתן מכשול': 'לפני סומא בדבר... היה נוטל ממך עצה אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו... והרי הדבר מסור ללב שנאמר ויראת מאלהיך אני ה'.

כן מנה ופרט הרמב"ם בספר המצוות מצות לא תעשה רצט: 'הזהירונו מהכשיל קצתנו את קצתנו בעצה, והוא שאם ישאלך אדם עצה בדבר הוא נפתה בו, ובאה האזהרה מלרמותו ומהכשילו, אבל תיישירהו אל הדבר שתחשוב שהוא טוב וישר. והוא אמרו יתעלה ולפני עור לא תתן מכשול... ולא זו אמרו שהוא כולל גם כן מי שיעזור על עבירה או יסבב אותה כי הוא יביא האיש ההוא שעוורה תאותו עין שכלו וחזר עור ויפתהו ויעזרהו להשלים עבירתו או יכין לו סבת העבירה. ומאלו הפנים אמרו במלוה ולוה בריבית ששניהם יחד עוברים משום ולפני עור לא תתן מכשול, כי כל אחד מהם עזר חברו והכין לו להשלים העבירה'. כן חזר הרמב"ם על הזהרה זו בהלכות רוצח ושמירת הנפש פרק יב הלכה יד: 'וכן כל המכשיל עור בדבר והשיאו עצה שאינה הוגנת או שחיוק ידי עוברי עבירה שהוא עור ואינו רואה דרך האמת מפני תאות לבו הרי זה עובר בלא תעשה שני ולפני עור לא תתן מכשול. הבא ליטול ממך עצה תן לו עצה ההוגנת לו'.

כן הורה החינוך במצווה וקב: 'והעובר עליה והשיא את חברו לדעת עצה שאינה הוגנת לו... עבר על לאו זה, והוא כעובר על מצות מלך, ואין לוקין עליו, לפי שאין בו מעשה'. וכן הזהיר הפלא יועץ בס' רפב.

לכן המצווה, המייעץ והמשייע לגרום רעה ונזק לזולת – יש להם אחריות על הנעשה. ואף עוברים על ארור: 'ארור משגה עור בדרך' דברים כו, יח, וחייב נידוי ע"כ.

מצאנו א"כ שמלבד הדירוג בין אומן להדיוט, ישנה דרגת מומחיות כדנכו ואיסר שפטרה אותם על טעותם. ודנו הראשונים אם דין פטור באומן כמו דנכו ואיסור הוא רק בחינם או גם בשכר. כלומר, האם אומן מומחה פטור בכל עניין אורק אם עבד בחינם, אך בשכר גם נכו ואיסור חייבים.

א. הרמב"ם בהלכות שכירות פ"ה ה"ה פסק: 'המוליך חטין לטחון ולא לתתן ועשאן טובין או מורסן נתן הקמח לטחונם ועשאו פת נפולין בהמה לטבח ונבלה, חייבין לשלם דמיהן מפני שהן נושאי שכר, לפיכך אם היה טבח מומחה ושחט בחנם פטור מלשלם, ואינו מומחה אף על פי שהוא בחנם חייב לשלם. וכן המראה דינר לשולחני ואמר לו יפה הוא ונמצא רע אם בשכר ראהו חייב לשלם אף על פי שהוא בקי ואינו צריך להתלמד, ואם בחנם ראהו פטור והוא שיהיה בקי שאינו צריך להתלמד, ואם אינו בקי חייב לשלם אף על פי שהוא בחנ', והוא שיאמר לשולחני עליך אני סומך, או שהיו הדברים מראין שהוא סומך על ראייתו ולא יראה לאחרים.'

מבואר ברמב"ם דבשכר בכל ענין חייב לשלם, ובחינם יש הבדל במומחיות העוסק וכי אומן כדנכו ואיסור פטור מלשלם, והדיוט חייב בתנאי שאמר לו שסומך עליו או שניכר שהוא סומך עליו. הרשב"א שם הקשה על דיעה זו, שהגמ' היתה צריכה לחלק גם בדין ניכו ואיסור בין בחינם לשכר: 'דא"כ דאפי' בדנכו ואיסור איכא לפלוגי הו"ל לברייתא קמיתא לאפלוגי באומן גופיה כדנכו ואיסור בין בשכר לחנם.'

הרמ"ה בשטמ"ק ס"ה סבר כדעת הרמב"ם וכי שולחני כדנכו ואיסור פטור רק אם עשה בחינם אך בשכר הינו חייב, בניגוד לדין הטבח, שאף אם אינו אומן מומחה, מ"מ פטור בחינם. ובסברת הדבר באר את חיובו הנוסף של השולחני: 'אשתכח השתא דלא שנא טבח ולא שנא שולחני היכא דגרמו לאפסודי לבעל הבית אי עבדו בחנם אומן פטור היכא דלא צריך למגמר דכי קסמיך אנפשיה לאו פושע הוא והדיוט חייב דפושע הוא, דכיון דלא גמר לא איבעי ליה למסמך אנפשיה ושמע מנה חייב בפשיעה. ואומן דצריך למגמר גבי שולחני חייב וגבי טבח פטור ומאי שנא. אמרי גבי שולחני כיון דמחסר היכרא פושע הוא דלא איבעי ליה למסמך אנפשיה, כיון דלא גמיר כל צרכו. אי נמי מעיין טפי אפשר דטעי ואמטו, להכי חייב. ואלו גבי טבח, על כרחך כדגמיר כולהו הלכות שחיטה עסקינן, ולא מחסר אלא זריזות ידא, הילכך אף על גב דלית ביה זריזותא יתירתא לאו פושע הוא, דהא בדידיה קאי לעיוני ומשחט וסבר מעיינא שפיר ושחיטנא. והני מילי בחנם אבל בשכר אפילו אומן שבאומנים נמי חייב, דנהי דפושע לא הוה אנוס נמי לא הוה דכיון דחזינן דטעי ואיכא דידע ליה לטעותיה איבעי ליה לעיוני טפי, אי נמי לאחזוי לחבריה דאמר ליה להכי יהי לך אגרא לנטוריה נטירותא יתירתא. ע"כ.'

כלומר, שבדין טבח אומן אף שאינו מומחה ביותר, לא הוה פושע, שכן השחיטה נפסלה מחמת אי זריזות הידיים, ובהו אומן אינו פושע. משא"כ שולחני שיש לו אפשרות להראות לאחר – פושע וחייב. אולם במומחה כדנכו ואיסור, לא שייך לומר שהיה לו להראות לאחר, שאין מומחה יותר מדנכו ואיסור, ולהכי הוה אנוס ופטור.

ב. הרשב"א ס"ה סבר להיפך, וחילק בין טבח לשולחני לאידך גיסא. בדין שולחני פטור בכל ענין אם הוא מומחה גם אם אינו כדנכו ואיסור, אף אם ראה בשכר: 'ומשום הכי מסתברא לי דדנכו ואיסור דבקיאי טפי אפילו בשכר פטורים וכל השאר אפילו בחנם חייבין וברייתא מלתא פסיקתא תני'. ונימק האי דינא: 'והפרש יש בין אומן דשחיטה לאומן דראיית המטבעות, דאלו גבי שחיטה שהדבר תלוי באומנות הידיים שייך שאפילו האומן הבקי כטבחא דצפורי יקלקל לעתים אא"כ ישיגו ויכוין מלאכתו היטב, ולפיכך לאו אנוס גמור חשבינן ליה. אבל בראיית המטבעות כל שהוא בקי הרבה כדנכו ואיסור, כיון שהדבר תלוי בראייה והבקיאות בצורת המטבע, לא שייך שיטעה בו הבקי כדנכו ואיסור, וכשטעה אנוס גמור הוא ושומר שכר פטור מן האונסין והלכך אפי' דנכו ואיסור אפילו בשכר פטורין כנ"ל.'

נראה מדברי הרשב"א, שיש לחייב את האומן רק אם פושע, וככל שלא היתה פשיעה של האומן, אין לחייבו בחינם שכן נכנס לפעול ולעשות ברשות, לעומת דין הדיוט שטעה, שאמרינן שעצם פעולתו והתעסקותו בהיותו אדם מהשורה ולא אומן, הוה בגדר פשיעה וחייב אף שעשה בחינם. אך אם עשה בשכר – אף לאומן אין פטור אא"כ היה אנוס. לכן, השוחט בהמה בחד"כ שוחט כראוי ומרוכז במלאכתו ללא פגם, ואם שחט שלא כראוי, מסתבר לן שלא עשה מלאכתו כראוי ולא נחשב כאנוס, כיון שכל מלאכת השחיטה הינה תוצאה של פעולת הידיים. אך בדין השולחני סבר הרשב"א שאם טעה, הרי הטעות בשיקול הדעת ובתובנות שהגיע אליהם הינם בשל מראה עיניו, וכי העובדה שלא הבחין במטבע מזויפת מוגדר כאנוס, דטעות בראיה או בשיקול הדעת הוה אנוס, דמן הסתם מי שהוא מומחה וטועה בשיקול הדעת ובהבנה, כנראה שהיה אנוס ומחשבתו אנסת. ולכן יהא שולחני מומחה פטור אף בשכר, אף שאינו כדנכו ואיסור.

לדינא, פסקו הטור והשו"ע בס"י שו"ע ו', כדעת הרמב"ם ודעימיה, ששולחני כדנכו ואיסור, אינם פטורים אלא כשעשו בחינם, אולם בשכר חייבים כדין טבח.

למעשה, נחלקו הפוסקים בחיוב אומן מומחה.

היש"ש ב"ק פ"ט ס"ז כד הקשה את שהקשה הרשב"א מדוע הגמ' לא חילקה בשולחני בין חינם לשכר, והסיק שמוסוגית הגמ' עולה דהפטור תלוי בחשיבות האומן, דאם הוא שולחני כדנכו ואיסור, יש לפטרו אפי' בשכר, ובשולחני פשוט שאינו חשוב כמותם, יש לחייבו אפי' בחינם, ובדנכו ואיסור שטעו בדבר שאינו שכיח כלל כגון במטבע חדשה, הו"ל כאנוס ולכן אפי' בשכר פטור. וסבר שגם מדברי התוס' בסוגיא ד"ה 'ותניא' יש ללמוד שאף בשכר כדנכו ואיסור פטורים: 'ולא שייך הכא לשנויי

פטור, דלא גרע משף מטבע של חבריו בידים שהוא פטור. וקצוה"ח כתב דמהשמטת הפוסקים את דברי המרדכי, נראה שלא סבורים לחלק כדבריו, ואפי' בנמחק צורתו חייב. עוד הוסיף קצוה"ח, דבשף מטבע של חבריו, כיון שאינו עושה ההיזק בגוף המטבע אלא במחיקת הצורה ויכול עדיין להוסיף עליו צורה, אף שצריך הוצאה לכך, הו"ל כמו ריפוי דפטור בנזקי ממונו. משא"כ בחייב ממון לחבריו בעבור חוב או נזק, ופורע לו במטבע שנמחק צורתה, ודאי אינו יכול לסלקו אלא במטבע היוצא: 'וא"כ ה"ה בזה שלא נעשה ההיזק בזה המטבע שלוקח על פי זה שאומר לו ללוקחו, אלא ההיזק היה שהיה נזק בחבריו מטבע טובה, ופטרו על פי זה שאומר לו ליקח מטבע זה ופטור את חבריו מחובו או שחבריו הלך למדינת הים, וא"כ נעשה לו היזק במטבע שהיה לו אצל חבריו, מעתה נתחייב לו זה שיעצו ליקח מטבע זה לשלם המטבע שהיה לו אצל חבריו, וכיון דכבר נתחייב לו אינו יכול לפטור עצמו במטבע שנמחק צורתו, וצ"ע'. הרי לן, שהשולחני עשה היזק לחוב ולא למטבע. ומזה מוכח דחייב החנוני הוא מדין מזיק ולא שומר.

לפי"ו בנדון שלנו, הפקיד חייב לכאורה מדינא דגרמי כיון שפעל בשכר, שכן סמך עליו שיורה לו כדת וכדין.

אלא שיש לחלק, שכן השולחני הותר את הלקוח כשבידו מטבע פסול ופגום, משא"כ הכא, שהזוג נותר עם מכונה איכותת בידו. אומנם, הוא לא התכוון לרכוש בעלות כה גבוהה מכונה מעין זו, אך נוצר מצב שמחמת הייעוץ המוטעה יש בידם מוצר טוב המשרת אותם. האם יש בכך נזק? ניתן להגדיר זאת כגרמי? יותר מסתבר לומר, שיש בעיצה מעין זו יצירת מצג שא גרם להוצאת ממון מיותר בשגגה, אך לא גרם לקבל מוצר פגום ולא נצרך, ואין כאן היבט של נזק. אדרבה, בידי התובע ישנה מכונה אכותית, שנהנה ממנה, הגם שהיה מותר על המוצר מלכתחילה.

אף לו היינו רוצים לראות בכך כנזק, אזי הוא נעשה בשגגה למגינת ליבו של הפקיד ולא במזיד, והדבר תלוי במחלוקת הראשונים אם הינו חייב לשלם, והש"ך בשפ"ק"א כבר האריך בדין זה של דינא דגרמי, שאין גרמי חייב אלא משום קנס, ובשוגג לא קנסו. ולא יוכלו להוציא מידי הפקיד ממון משום האי דינא.

שליח הקופה הטעה

במקרה שלפנינו ר' נציג הקופה הטעה את הקונים בכך שהבטיח כי יקבלו החזר על ההוצאות שיוציאו ברכישת המשאבה. למעשה לא היתה שום התחייבות מצד הקופה לתשלום שכן פג תוקף של המבצע. יש לעיין אם ישנו חיוב של הנציג לשלם את מה שהבטיח לזוג בשם הקופה.

מבואר במשנה בב"מ ב"דף ע"ב. כן: 'השוכר את האומנין והטעו זה את זה, אין להם זה על זה אלא תרעומת'. ובגמ' שם: 'חדוזה בזה לא קנתי, אלא הטעו זה את זה דאטעו פועלים אהדדי. היכי דמי... אי דאמר ליה בעל הבית בתלתא, ואזיל איהו אמר להו בארבעה. היכי דמי. אי דאמר להו שכרכם עלי - נתיב להו מדידיה. דתניא השוכר את הפועל לעשות בשלו, והדאיהו בשל חבריו - נותן לו שכרו משלם, וחוזר ונוטל מבעל הבית מה שהנהו. לא צריכא, דאמר להו שכרכם על בעל הבית'.

העולה מדברי הגמ' שבמקרה בו בעל הבית ביקש לשכור פועלים בג' דינרים, והלך השליח ואמר לפועלים שיקבלו ד'. אם אמר שליחו של בעל הבית 'שכרכם עלי' אז מתחייב לשלם להם מכספו, כפי שאמר להם. וההתחייבות שלו בשם בעל הבית אינה מחיבת את בעל הבית, אע"פ ששכרם בשליחותו, הואיל ולא נתרצה בעל הבית לשלם ד'. אך במקרה בו אמר להם 'שכרכם על בעל הבית' אין להם עליו אלא תרעומת. והפועלים מקבלים מבעל הבית רק את השכר שהוא אמר לשליח שישלם.

ומקשה הגמ', הרי אפשר לברוק את עבודתם של הפועלים, אם שוה ד' צריך לשלם להם ד', ואם שוה ג' ישלם ג'. ומה המקום לתרעומת של הפועלים? מתרצת הגמ': 'לא צריכא, דאיכא דמגר בארבעה ואיכא דמתגר בתלתא. דאמרו ליה אי לאו דאמרת לן בארבעה - טרחינן ומתגרינן בארבעה. איבעית אימא, הכא בבעל הבית עסקינן, דאמרו ליה אי לאו דאמרת לן בארבעה - הוה זילא בן מילתא לאתגורי. איבעית אימא, לעולם בפועלים עסקינן, דאמרו ליה כיון דאמרת לן בארבעה - טרחינן ועבדינן לך עבידתא שפירתא. - ולחזי עבידתייהו, בריפקא. ריפקא נמי מידע ידע. דמלי מיא, ולא ידיע'.

מבואר בגמ' שהתרעומת של הפועלים נובעת משלוש טענות אפשריות:

א. הפועלים טוענים שהיו יכולים להשכר בד' למרות שעבודתם שוה ג'. כיון שיש אנשים שישלמו ד' עבור עבודה כזו, השליח ששכרם גרם להם להפסד, שהרי יכלו למצוא מי שישלם להם את השכר הגבוה.

ב. הפועלים טוענים שאינם רוצים לזלזל בעצמם להישכר בג'. ואע"פ שמנהג העולם לקבל תשלום של ג' על כך, להם הדבר חשוב כנזק, הואיל ואינם מתרצים להישכר אלא בד'.

ג. הפועלים טוענים שעשו עבודה יותר טובה, והיא באמת שוה ד' כפי שהתחייבו להם. ואעפ"י כן, אין להם אלא תרעומת ולא מתחייב בעל הבית לשלם יותר, לפי שאי אפשר לברר את טענתם.

מהעמדה השניה של הגמ' עולה שהתרעומת היא לפי מנהגו של הפועל, שאם שכר פועל שהוא 'בעל הבית' בעצמו, ויש לו שדות אין רגילותו להישכר בג' דינרים, לכן יש לו תרעומת על מי שנתחייב לו ד'. אך אין לפועל תביעת ממון, אלא רק תרעומת משום שבפועל עבודתו שוה רק ג' דינרים, ורק נזדלזל בכך שמשלמים לו ג'.

ומהעמדה השלישית של הגמ' מתחדש, שטוענים הפועלים שעברו קשה יותר משום שהבטיחו להם שכר של ד' דינרים, ובזה ההפסד אינו נובע מהקפדת הפועלים, אלא מכך שבאמת עבודתם שווה יותר. ובכל זאת לא צריך השליח ששכרם לפצות אותם, משום שאמר 'שכרכם על בעל הבית'.

פסיקת ההלכה מתי ישנה תרעומת

בבאור הדין שבו יש תרעומת, הביא המאירי את המקרה שבו טוענים הפועלים שעשו עבודה יתרה בעבור התשלום, ואי אפשר לברר טענתם, או את המקרה שהפועלים לא היו מזלזלים בעצמם להישכר בזול. אך משמיט את דין התרעומת בטענה שהיה מוצא להישכר ביוקר. ונראה מדבריו שהעמדות בגמ' חלוקות, ולא ככולם פוסקים שיש תרעומת.

אך תלמיד הרשב"א מביא להלכה את שלושת העמדות שבגמ', ופוסק שבכולם ישנה לפועלים תרעומת על השליח.

ברם הרמב"ם בהל' שכירות פ"ט ה"ג פוסק רק את העמדת הגמ' שעשו מלאכה ואי אפשר לברר את טיבה, ואיננו מביא את העמדה השנייה שבגמ' שמדובר בבעל הבית שאינו נשכר אלא בארבעה. וא"כ נראה בשיטתו שאין אפשרות תרעומת בכך שהפועל טוען שהוא שונה ממנהג העולם, ורצונו להישכר רק עבור תשלום גבוה יותר. וכן מבואר ברא"ש שהשמיט את טענת התרעומת במקרה בו הפועל הוא בעל הבית.

הטור בד"ש סי' שלב כתב: 'ואם אמר לו בעל הבית בשלשה והוא שכרם בארבעה אם אמר להם שכרכם עלי, נותן להם ד' וחזר ונוטל מבעל הבית... ואם אמר להם שכרכם על בעל הבית נותן להם כפי מה שנשכרים הפועלים בעיר, אם ד' ואם ג' ג'. ואפילו שהפועלים בעלי בתים שיש להם מלאכה בעצמן ואין יכולין לומר לא היינו נשכרים אלא על דעת ליקח ד', אלא אין להם אלא ג'. ואפילו יש שנשכרים בג' ויש שנשכרים בד', אין להם אין להם ג' ותרעומתם על השליח. בד"א כשאין מלאכתם שווה ד', אבל אם הוא שווה ד' נותן להם ד', אפי' שהפועלים נשכרים בג' והוא שיכול לברר שמלאכתן שווה ד'. אבל אם א"א לעמוד על המלאכה כמה היא שווה, אין להם אלא ג' ותרעומתם על השליח'. הרי לך שהביא את שלושת העמדות של הגמ'.

אך אפשר לדייק בדבריו שאחר ההעמדה שהפועלים הם 'בעלי בתים' וטוענים שלא היו נשכרים בפחות מד', לא הזכיר תרעומת. ורק אחר שהזכיר שאם ישנם גם פועלים שנשכרים בד', אז כתב שיש להם תרעומת. ומדויק מדבריו שבטענה שהפועלים הם בעלי בתים לבד, אין אפילו תרעומת.

ובשו"ע בס' שלב סי' א פסק הדין להלכה, שאם אמר שכרכם על בעל הבית אין השליח מתחייב לשלם לפועלים ארבעה כפי שאמר, אלא לפי מנהג המדינה. ובמקום שנשכרים גם בארבעה יש להם עליו תרעומת. ומדויק בדבריו כדיוק הנ"ל שבדברי הרמב"ם והטור שבמקרה בו הפועל 'בעל הבית' וטוען שהוא לא היה נשכר בפחות מארבעה, אין לו אפילו תרעומת.

בהסבר השמטת העמדה זו, נראה בדעת הרמב"ם הטור והשו"ע שגדר תרעומת הוא רק כאשר טענתם של הפועלים היא טענה מקובלת לפי מנהג העולם. אך טענה שהיא נכונה רק כלפי הפועלים אין בה תרעומת, שכן יכול השליח לטעון שחשב שהפועלים נשכרים כמנהג העולם, ואינם מקפידים להישכר ביותר.

אך שבתו וראיתי שבערוך השלחן בס' שלב סי' ב פסק במפורש שגם במקום שאין פועלים שנשכרים בד' יש לפועלים תרעומת אם הם בעלי בתים וטוענים שלא היו נשכרים בג'. ומבואר שפסק את שלושת העמדות הגמ' ובכולם יש דין תרעומת: 'אבל אם יש שנשכרים בג' ויש בד', אינו נותן להם אלא ג'. דכיון דהשליחות בטלה דינם כעושים מעצמם ויד המקבל על התחתונה. ואפי' הפועל היה איש חשוב שלא היה נשכר בג', מ"מ אינו יכול להוציא מהבעה"ב יותר רק שיש להם תרעומת על השליח ששיקר בם ואלו הגיד להם האמת היו מחפשים מקום אחר שהיו נותנים להם ד'.

במקרה שלפנינו שבו טוענים בני הזוג שלא היו קונים משאבה זו אם לא היו מקבלים את הזיכוי מהקופה (וכך נראה שמנהג אנשים שאינם עשירים שלא מוצאים סכום כזה על משאבת הלב) צריך לבדוק את המחיר של המכונה הנהוג. אם המחיר ששילמו הוא גבוה יותר מהמחיר המקובל עבור מכונה כזו, אז נראה שחשוב כמקום שבו יש נשכרים בארבעה ובזה באמת יש להם תרעומת על הפקיד. שכן לולא הבטחתו היו משיגים את אותה מכונה במחיר זול יותר.

אך אם המחיר ששילמו הוא מחיר הוגן המקובל בשוק, נראה על פי שמדויק בדברי הטור ומסתמת הרמב"ם והשו"ע אפשר לטעון שבוה שאין להם אפילו תרעומת על הנציג שכן שילמו מחיר הוגן, וקבלו עבור כספם את התמורה הנהוגה במדינה. וטענתם שהם לא היו קונים לולא הזיכוי היא כטענת בעל הבית שלא היה נשכר בפחות, שלא נזכרה במפורש בשו"ע להלכה.

אומנם, במאירי ובתלמיד הרשב"א מבואר שפסקו להלכה את דין התרעומת בפועל שהוא 'בעל הבית' – ואם כן ישנה להם זכות התרעומת שכן טוענים שהם על פי מנהגם לא היו מוציאים את הסכום המלא עבור המשאבה. וכן פסק בערוך השלחן הגי'.

שכרכם עלי או על הקופה?

יש לעיין עוד אם אמירת הפקיד היא כאמירת 'שכרכם על בעל הבית' כנ"ל, או שהתחייבותו בשם הקופה תחשב כאמדת 'שכרכם עלי', הואיל והוא חלק מעובדי הקופה?

המאירי ב"מ שם מבאר שנחלקו הראשונים אם לא אמר השליח במפורש שכרכם עלי, האם מתחייב לשלם או לא. וכתב: 'ודאה שאף בסתם הדין כן, ולא נאמר שכרכם עלי אלא למעט כשאמר שכרכם על בעל הבית, שכל שימכרם בסתם ודאי הרי הוא

הסכום עליו יש לזוג זכות תרעומת

התובעים אומנם הדגישו שהם לא היו קונים משאבת חלב בסכום זה, אלמא ידעו שאינם זכאים להחזר כספי, אך בפועל היו קונים מכונה דומה במחיר זול יותר, וציינו מחיר, עד 200 ש"ח. נמצא, שהקפידא שלהם הינה לא על מלוא הסכום שהוציאו עבור רכישת המכונה שבידם, אלא על הפער שבין ההוצאה המתוכננת שלהם לו היו יודעים שלא היו מקבלים החזר מהקופה, לגובה המחיר ששילמו בפועל בשל הדרכת והסברת הפקיד. 200 ש"ח בלבד.

ואף לו התובעים לא היו רוכשים בכלל משאבה בלא השתתפות הקופה, אכתי יש בידם מוצר שהם נהנים ממנו, ועליהם לשלם עליו. וכיון שלטענת התובעים היו יכולים להסתפק במכונה בעלות 200 ש"ח, אזי הגדירו בסכום זה את הנאתם. לכן זכות התרעומת עומדת על 200 ש"ח.